

doi: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.03.091>

УДК 338.45:661(477)

Г.З. ШЕВЦОВА, д-р екон. наук, доцент, провідний науковий співробітник
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0003-3960-5296

Н.В. ШВЕЦЬ, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна

 orcid.org/0000-0003-1215-2397

ЕКОНОМІКА СТРУКТУРОУТВОРЮВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ БАЗОВОЇ ХІМІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Ключові слова: хімічна промисловість, базова хімія, підприємство, виробництво, чинники розвитку, неоіндустріальні трансформації, модернізація.

Досліджено актуальні тенденції розвитку базового хімічного виробництва та його ключових суб'єктів. Показано, що поточний відновлювальний галузевий тренд існує на тлі збереження системних дисбалансів і неоднозначних результатів структуроутворювальних підприємств. Виявлена висока залежність економіки великих виробників основної хімії від інституційних та інших позаекономічних чинників. Зроблено висновок про важливість модернізації підприємств сектору в контексті актуальних світових тенденцій інноваційного розвитку і формування бізнес-стратегій неоіндустріального стрибка.

Вступ. Хімічна промисловість упродовж багатьох років була однією з провідних галузей економіки України, яка робила суттєвий внесок у валовий внутрішній продукт та забезпечувала значні валютні надходження від експорту продукції. Однак в останні п'ять років ситуація у цьому секторі вітчизняної промисловості значно погіршилась. Так, за даними ДП «Черкаський НДІТЕХІМ» [1, с. 19], у 2017 р. порівняно з 2012 р. частка хімічної продукції у промисловому виробництві зменшилась з 6,2 % до 4,7 %. Ще значнішим є падіння експорту хімічної продукції, відсоток якої (включаючи фармацевтику) в загальному обсязі українського експорту упродовж цього періоду поступово знизився на 3,8 в. п. (за інформацією Держстатистики України, у 2012 р. — 8,9 %, 2017 р. — 5,1 %) [2].

Погіршення результативних показників обумовлено зменшенням ресурсного потенціалу галузі, втратою ряду активів унаслідок анексії Криму і захоплення частини території Донбасу, зупинкою підприємств під час активної фази збройного конфлікту та подальшим загостренням внутрішньосистемних проблем (енерго-сировинної імпортозалежності багатьох хімічних виробництв, високої матеріало-, енергоємності та використання фізично зношених основних засобів і застарілих технологій).

Найбільш уразливими під впливом деструктивних чинників останніх років виявилися виробництва основної хімії, що формували

© Г.З. ШЕВЦОВА,
Н.В. ШВЕЦЬ, 2018

домінантну частину галузевого продукту. Мо-ва йде про виробництва мінеральних добрив (передусім азотних, а також фосфорних, комплексних та змішаних), аміаку синтетичного та азотних сполук. Протягом багатьох років експорт зазначених продуктів у структурі експорту українських хімікатів становив близько 70 %. До того ж, їхнє виробництво є основною сферою діяльності найбільших хімічних підприємств України.

Отже, системоутворювальне і соціально-економічне значення підприємств базової хімії та їх тривале перебування у кризовому стані обумовлюють важливість і актуальність опрацювання науково-прикладних питань удосконалення управління галузевим виробництвом з урахуванням наявного потенціалу і сьогодишніх умов. Необхідним етапом цих досліджень є поглиблений аналіз тенденцій і проблем розвитку ключових суб'єктів галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Секторальні процеси розвитку, зокрема у хімічній промисловості, стали предметом ряду колективних досліджень провідних науково-дослідних установ — Інституту економіки та прогнозування НАН України та Інституту економіки промисловості НАН України [3—6]. Наукові праці А.М. Ткаченко і А.М. Вакуліч [7, 8] присвячені пошуку інноваційних напрямів розвитку хімічної індустрії. Результати аналізу ситуації та перспективи розвитку окремого сектору хімічної промисловості — лакофарбового виробництва — викладено у статті О.В. Маслош [9]. Вивченню чинників стратегічного розвитку підприємств хімічної промисловості присвячено статтю П.Г. Перерви [10]. У наукових працях І.І. Павленко [11, 12] досліджено підходи до оцінювання конкурентоспроможності хімічної продукції та напрями її підвищення.

Водночас вивчення останніх публікацій і результатів досліджень з економіки хімічної промисловості й підприємств галузі показало, що аналізу стану та проблем власне основної хімії приділяється недостатньо уваги.

Регулярними є аналітичні огляди Т.В. Ковені — директора ДП «Черкаський НДІТЕХІМ» — у журналі «Хімічна промисловість України», у яких наводяться розгорнуті статистичні дані та визначаються основні тенденції у вітчизняному хімічному виробництві. У публікації 2017 р. [1] відмічено, що є певні позитивні зміни в деяких секторах галузі, однак критичною зали-

шається ситуація в багатотоннажних виробництвах сірчаної кислоти, синтетичного аміаку, переважної більшості мінеральних добрив (окрім карбамідно-аміачних сумішей), практично усіх видів первинних пластмас та продукції основної органічної хімії [1, с. 25].

Зростання конкуренції та нестійкий експортний потенціал підприємств-виробників мінеральних добрив відзначено у статті С.О. Бірюк, О.С. Бірюк [13]. О.В. Браславська [14] проаналізувала виробничий потенціал ключових підприємств основної хімії у 2011—2013 рр.

Але ситуація в цьому секторі значно погіршилась із загостренням суспільно-політичної ситуації та початком збройного конфлікту на сході України та залишається складною дотепер. Накопичилося багато питань стосовно перспектив вітчизняних виробництв базової хімії, ураховуючи поглиблення їхніх системних проблем та значні зміни зовнішніх умов. Загальна статистична інформація не дає повної картини економічних процесів, що відбуваються у цьому секторі хімічної галузі. Їхній характер та сучасні особливості можуть бути розкриті у результаті детального аналізу діяльності структуроутворювальних підприємств, визначення актуальних тенденцій і проблем галузевого виробництва. У цьому і полягає основна мета даного дослідження.

Результати дослідження. Поточна ситуація в секторі базової хімії є суперечливою. Валові показники сектору покращуються. Як видно на рис. 1, побудованому на основі інформації Держстатистики України, у 2016—2017 рр. спостерігалось нарощування темпів приросту промислової продукції за розділом 20 КВЕД-2010 «Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції». Відновлювальне зростання продовжилося і в I півріччі 2018 р.: індекс промислової продукції у хімічному виробництві становив 139,5 %.

Але зрозуміло, що досить високі поточні показники пояснюються низькою базою порівняння. Розрахований за даними рис. 1 кумулятивний індекс промислової продукції за цим видом діяльності становить 0,7, тож висновки про повноцінне відновлення вітчизняного хімічного виробництва будуть передчасними.

Динаміка обсягів реалізованої продукції за даною групою відносно 2014 р. теж є позитивною, проте, як видно з рис. 2, вирішальний вплив тут мав ціновий фактор. Перерахунок

обсягів реалізації хімічної продукції у цінах 2012 р. свідчить про їхнє стійке падіння.

Поряд із виявленими тенденціями зміни обсягів виробництва та реалізації продукції, статистичні дані демонструють деяке покращення фінансового стану підприємств базової хімії (рис. 3). Й хоча їхня діяльність залишається збитковою, сукупні фінансові результати до оподаткування у 2017 р. стрімко наближаються до позитивного значення.

На теперішній час структуроутворювальними підприємствами базової хімії є ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання Азот», Черкаське ПАТ «Азот», ПАТ «Рівнеазот», ПАТ «Одеський припортовий завод», ПАТ «ДніпроАзот», ПАТ «Сумихімпром». У таблиці представлені основні види діяльності названих підприємств, види продукції та обсяги її виробництва у 2015–2017 рр.

Аналіз таблиці свідчить, що номенклатура та обсяги виробництва продукції у 2017 р. порівняно з попередніми роками скоротилися у всіх виробників. Така від'ємна динаміка обумовлена тиском певної сукупності інституційних, економічних, ринкових та технічних чинників, серед яких можна виділити системні, характерні для всіх суб'єктів галузі, та часткові, які справляють ситуативний вплив на діяльність окремих підприємств.

До загальносистемних факторів варто віднести техніко-технологічну відсталість та фізичну зношеність виробництв, нестабільну кон'юнктуру ринка мінеральних добрив, зростання конкуренції, періодичне загострення проблем із забезпеченням енерго-сировинними ресурсами та підвищення цін на них.

Зношеність основних засобів та низька (порівняно із сучасними світовими аналогами) енергоефективність технологічних процесів характерні для всіх без винятку підприємств галузі, і вирішення цієї проблеми стає майже неможливим в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів. У роботі [15, с. 47–49] звернуто увагу на нагальну необхідність інтенсифікації процесів оновлення основних хімічних виробництв. Однак з того часу ситуація практично не змінилася, і застаріла техніко-технологічна база залишається головним чинником втрати конкурентоспроможності вітчизняної хімічної продукції на світовому ринку. Останніми роками зовнішня кон'юнктура є несприятливою, особливо для експорту таких ключових

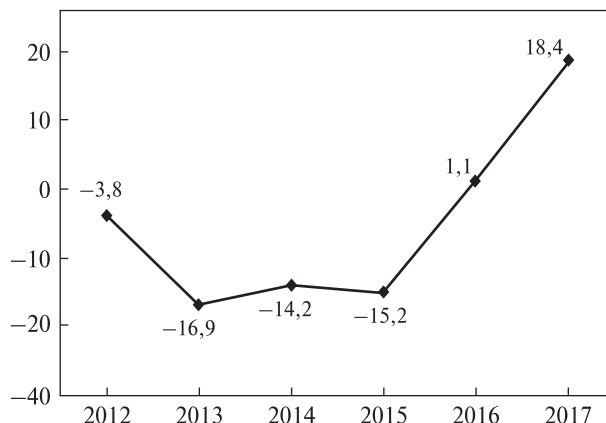

Рис. 1. Темпи приросту виробництва хімічних речовин і хімічної продукції, %

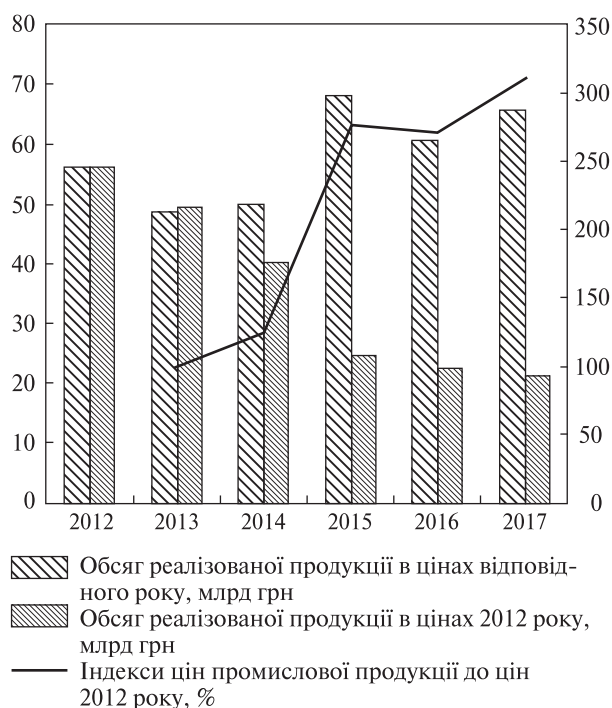

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізованої хімічної продукції та індекси цін виробників

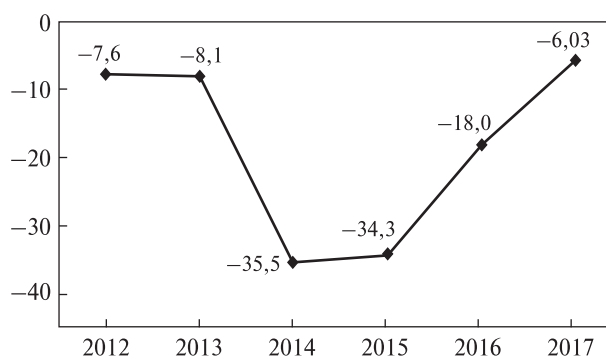

Рис. 3. Динаміка фінансових результатів до оподаткування підприємств з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції, млрд грн

продуктів, як аміак, карбамід та аміачна селітра. Отже, зменшення експортного потенціалу базових виробництв та непрості макроекономічні умови в Україні суттєво ускладнюють довготривалі проблеми структуроутворювальних підприємств.

Ситуаційні суспільно-політичні чинники стали визначальними для ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот», яке з початком бойових дій на території Донбасу не може забезпечити стабільну виробничу діяльність через ресурсні проблеми та загрози техногенного характеру.

ПАТ «Одеський припортовий завод» має проблеми іншого порядку. Річ у тому, що це державне підприємство має стратегічне значення та вагомні конкурентні переваги (прогресивне обладнання, відносно низький рівень питомих витрат природного газу, вигідне розташування, наявність комплексу з перевантаження хімікатів), унаслідок чого воно потрапило у сферу інтересів різних бізнес-структур і стало об'єктом політичної боротьби й непрозорих схем. Негативний вплив позаекономічних чинників обумовив неритмічну виробничу

Інформація про діяльність провідних підприємств базової хімії

Найменування основних видів діяльності та коди за КВЕД	Основні види продукції	Обсяги виробництва основної продукції, що реалізується, т		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.
<i>ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання Азот»</i>				
20.15 — Виробництво добрив і азотних сполук	Аміак	—	—	—
20.14 — Виробництво інших основних органічних хімічних речовин	Карбамід	—	—	—
20.16 — Виробництво пластмас у первинних формах	Аміачна селітра	60 440	24 1067	147 148
	Натрієва кислота	729	—	—
	Калієва селітра	1120	—	—
<i>Черкаське ПАТ «Азот»</i>				
20.15 — Виробництво добрив і азотних сполук	Карбамід	462 810	554 582	244 357
20.16 — Виробництво пластмас у первинних формах	Аміачна селітра	593 527	816 754	567 827
20.59 — Виробництво іншої хімічної продукції	КАС	243 095	331 451	150 976
	Аміак	57 694	61 239	—
<i>ПАТ «Рівнеазот»</i>				
20.15 — Виробництво добрив і азотних сполук	Аміачна селітра	388 256	Дані	113 238
71.12 — Діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії, надання послуг технічного консультування в цих сферах	Вапняна-аміачна селітра	334 901	відсутні	163 702
	Аміак водний технічний	40 932		—
41.10 — Організація будівництва будівель	Аміак жидкий технічний	9046		—
<i>ПАТ «Одеський припортовий завод»</i>				
20.15 — Виробництво добрив і азотних сполук	Аміак	1 147 500	504 686	249 400
52.24 — Транспортне оброблення вантажів	Карбамід	950 500	738 135	170 200
52.10 — Складське господарство				
<i>ПАТ «ДніпроАзот»</i>				
20.15 — Виробництво добрив і азотних сполук	Карбамід	729 353	765 433	759 700
28.99 — Виробництво інших машин і устаткування спеціального призначення	Сода каустична	33 857	30 286	35 505
	Рідкий хлор	18 049	15 152	18 049
20.13 — Виробництво інших основних неорганічних хімічних речовин	Соляна кислота	35 776	34 103	41 502
	КАС	—	—	75 408
<i>ПАТ «Сумихімпром»</i>				
20.15 — Виробництво добрив та азотних сполук	Двоокис титану	33 773	35 852	40 167
20.12 — Виробництво барвників та пігментів	Мінеральні добрива (азотно-фосфорно-калійні добрива)	115 920	157 301	120 360
20.59 — Виробництво іншої хімічної продукції				

Джерело: складено авторами за даними річної інформації емітентів цінних паперів на офіційних сайтах підприємств.

діяльність, що позначилося на працездатності основного технологічного обладнання. Значне зниження обсягів виробництва у 2017 р. було пов'язано, окрім іншого, з технічними проблемами у виробництві аміаку і ланцюговою тривалою зупинкою інших виробничих підрозділів.

Основи нинішніх проблем низки структуроутворювальних підприємств були закладені ще на попередньому етапі розвитку сектору, коли відбувалися процеси активного реформатування його інституційної структури, концентрації та консолідації ключових хімічних активів (насамперед, у складі хімічного холдингу *OstChem*). Тоді монополізації зазнали дві основні доходуотворювальні продуктивні «гілки» — азотна і титанова.

Мабуть, у минулі роки така ситуація була прийнятною з точки зору збереження виробничого потенціалу і забезпечення стабільної роботи підприємств, адже в українських реаліях основу конкурентоспроможності хімічних підприємств становить здатність власників забезпечити їх дешевими енерго-сировинними ресурсами. Але зі зміною суспільно-політичної ситуації в Україні неминуче відбувається і зміна умов та конфігурації бізнес-середовища. Отже, минулі ключові переваги тепер перетворюються на значні загрози для системоутворювальних підприємств галузі. Таку деструктивну залежність від надмірного впливу позаекономічних чинників відчули на собі Черкаський ПАТ «Азот» та ПАТ «Рівнеазот», які протягом 2015—2017 рр. періодично стикалися з блокуванням постачання природного газу.

Приватизаційний інтерес визначає особливості сучасного стану й перспектив розвитку іншого стратегічного активу — ПАТ «Суміхімпром». Підприємство випускає двоокис титану — продукт, стійкий до сезонних коливань, із гарними перспективами реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках. Стратегічна значущість цього виробництва для вітчизняної економіки зростає з анексією Криму і втратою Україною ПрАТ «Кримський титан» (м. Армянськ). Але з 2012 р. ПАТ «Суміхімпром» перебуває у процедурах банкрутства і санації, що впливає на економіку й результативність діяльності підприємства.

Конкурентні переваги й стабільність роботи ПАТ «ДніпроАзот» обумовлені наявністю певних унікальних факторів. Так, підприємство є єдиним українським виробником рідкого хло-

ру, який застосовується для стерилізації питної води і очищення стічних вод. Монопольне становище та стійкий попит забезпечують стабільний дохід від реалізації цього продукту.

Інший вагомий чинник, який сприяв прибутковій діяльності підприємства упродовж 2011—2017 рр., пов'язаний із дією взаємовигідної двосторонньої угоди між видобувною компанією «Укрнафта» та ПАТ «ДніпроАзот», за якою компанія переробляла весь обсяг газу власного видобутку в аміак на орендованих потужностях заводу з подальшою його реалізацією безпосередньо «ДніпроАзоту». Ефекти синергії за багаторічного застосування давальницької схеми ґрунтувалися на підконтрольності обох компаній групі «Приват». Але з 01.04.2018 «Укрнафта» перейшла до продажу газу на аукціонах та за двосторонніми угодами, і ПАТ «ДніпроАзот» позбавлено вагомої конкурентної переваги.

На тлі загальних негативних процесів, що відбуваються в діяльності великих структуроутворювальних підприємств, варто відзначити розвиток виробництв перспективних продуктів, які мають достатній попит і можуть генерувати високу додану вартість. Зокрема, мова йде про карбамідно-аміачну суміш (КАС), яку випускають Черкаське ПАТ «Азот» та ПАТ «ДніпроАзот». Це — високоякісне мінеральне добриво для всіх видів ґрунту і для будь-яких сільськогосподарських культур. Даний вид добрив має важливі переваги: високу ефективність застосування в різних кліматичних зонах, у тому числі посушливих; рівномірніше внесення, точне дозування розподілу по площі. Зростання попиту на цю продукцію ілюструють галузеві показники її виробництва, які порушують загальну тенденцію зменшення обсягів випуску мінеральних добрив [1, с. 23].

Динаміка фізичних обсягів виробництва основних видів продукції збігається з динамікою чистого доходу від реалізації (рис. 4) за всіма підприємствами. Це свідчить про домінуючий вплив саме об'ємного фактору на дохід великих виробників. Також перша діаграма на рис. 4 підтверджує, що найбільших втрат доходу у результаті дії негативних чинників зазнали ПАТ «Одеський припортовий завод» та підприємства групи *OstChem*. Фінансові ж результати до оподаткування великих підприємств базової хімії повторюють загальну тенденцію цього сектору промисловості: динаміка остан-

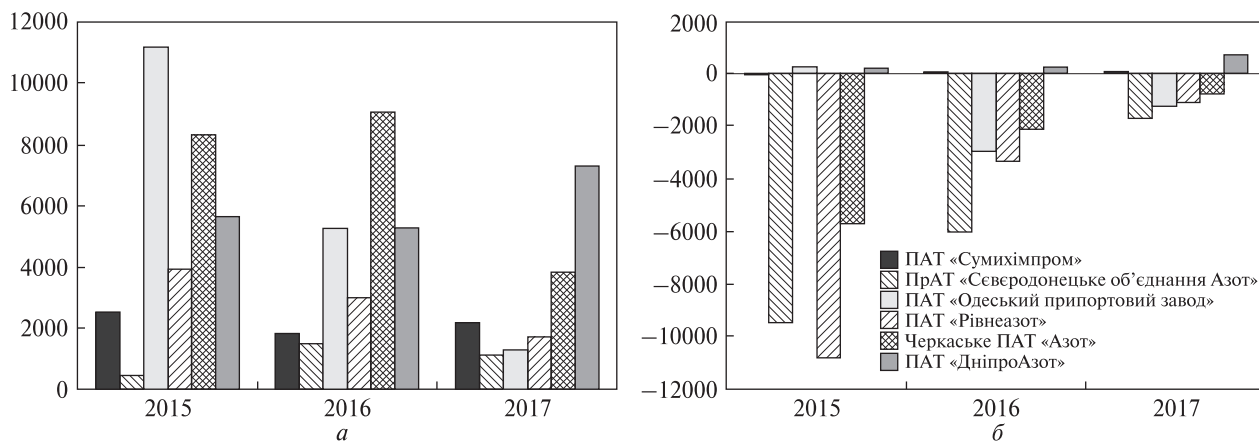

Рис. 4. Динаміка фінансових показників діяльності великих підприємств базової хімії: а — чистий дохід від реалізації продукції, млн грн; б — фінансовий результат до оподаткування, млн грн

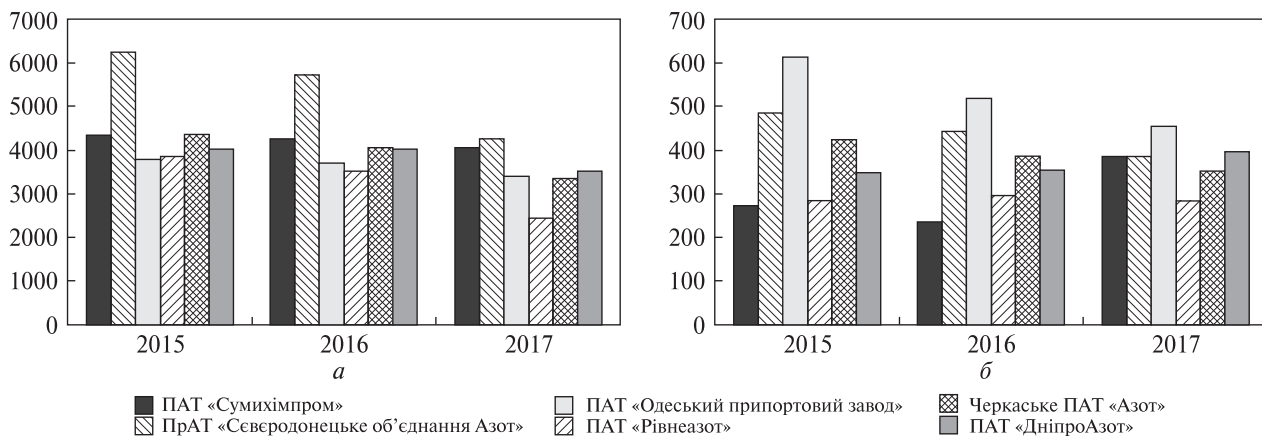

Рис. 5. Динаміка трудових показників діяльності великих підприємств базової хімії: а — середня кількість працівників, осіб; б — витрати на персонал, млн грн

ніх років є позитивною, але більшій частині підприємств не вдалося подолати збитковості.

Кризові явища в секторі основної хімії також ілюструє динаміка трудових показників, представлена на рис. 5. Загальносекторальною є тенденція до оптимізації чисельності працівників і скорочення витрат на персонал. Але тут необхідно виділити її найдеструктивнішу складову — вплив висококваліфікованих інженерних та робітничих кадрів до іноземних підприємств, що призводить до втрати найактивнішої частини трудового потенціалу і ставить під загрозу подальшу виробничу діяльність підприємств.

Випереджальне падіння базового хімічного виробництва порівняно з іншими секторами галузі призвело до відчутного скорочення його частки у структурі реалізованої хімічної продукції (рис. 6). Водночас виробництва, пов'язані із завершальними ланцюгами доданої

вартості та зорієнтовані на сегменти стійкого споживчого попиту, продемонстрували меншу глибину падіння та потенціал швидкого відновлення (виробництва мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів, лакофарбової продукції, іншої хімічної продукції тощо). Така тенденція відповідає новим підходам до трансформації хімічного бізнесу в рамках неопіндустріальної моделі [5, 6] і передбачає розвиток наукоємних малотоннажних виробництв у сегментах спеціальної та «тонкої» хімії на основі інноваційних технологій.

Очевидно, що потенціал раніше панівного стратегічного напрямку розвитку української хімічної промисловості, пов'язаного із розвитком багатотоннажного базового хімічного виробництва на основі доступу до дешевих ресурсів, майже вичерпаний. Значне скорочення обсягів виробництва основних продуктів азот-

ного сегмента упродовж останніх років є наслідком втрати конкурентоспроможності на міжнародному ринку та наявності кола невирішених внутрішніх проблем.

Реіндустріалізація, тобто техніко-технологічна модернізація традиційних виробництв базової хімії для підвищення їхньої ресурсоефективності і відновлення рентабельності продуктових ланцюгів на їхній основі, мала відбутися ще у 2000-х рр., коли для цього були відповідні інвестиційні можливості та ринкові передумови. Але вжиті заходи з переоснащення і модернізації діючих виробництв суттєво відставали від нагальних потреб, і кардинальних змін у техніко-технологічному рівні галузі практично не відбулося.

На думку авторів, на сьогоднішній день час для реалізації подібної стратегії реіндустріалізації безповоротно утрачено. Навряд чи знайдуться зацікавлені вітчизняні або іноземні інвестори для проведення масштабної модернізації застарілих базових хімічних виробництв, яка потребує великих інвестицій тільки для продовження їхнього життєвого циклу та утримання попередніх ринкових позицій.

Утім, нові перспективи для неоіндустріальної трансформації галузевого виробництва відкриває концепція *Chemicals 4.0*, яку можна розглядати як галузевий варіант реалізації основ четвертої промислової революції [16]. У рамках цієї концепції опрацьовуються новітні підходи для виведення хімічних технологій, виробництв і ринків на принципово новий рівень завдяки системному використанню смарт-інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій. Важливою передумовою *Chemicals 4.0* є міжгалузеве значення хімічного виробництва як учасника різноманітних продуктових ланцюгів і ключового постачальника «розумних» матеріалів і технологій.

На наш погляд, шляхи подовження життєвого циклу та підвищення рентабельності українських виробництв базової хімії мають бути пов'язані з реалізацією підприємствами стратегії «з довгим хвостом» (*long tail strategy*), яка допомагає уникати цінової конкуренції та генерувати додаткову вартість. Під час вибору напрямів подовження вартісних ланцюгів доцільно виходити за межі власне хімічного виробництва, звертати увагу на суміжні галузі та концентруватися на уточненні й задоволенні

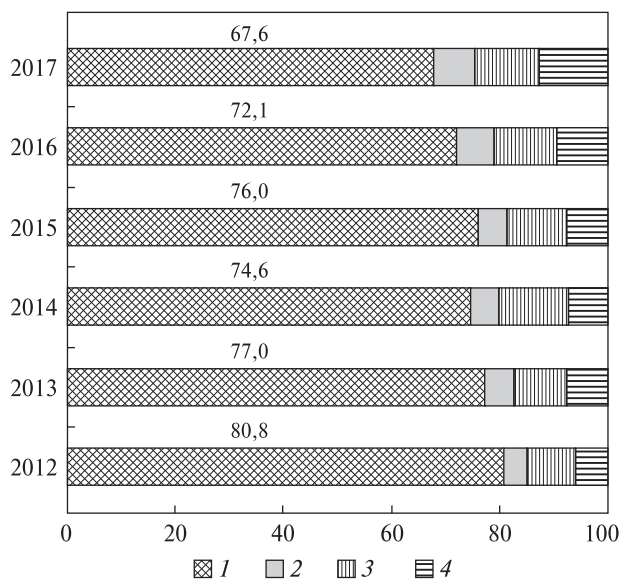

Рис. 6. Структура реалізованої промислової продукції у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, %: 1 — 20.1. Виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах; 2 — 20.3. Виробництво фарб, лаків і подібної продукції, друкарської фарби та мастик; 3 — 20.4. Виробництво мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів; 4 — виробництво іншої хімічної продукції

потреб кінцевих споживачів. Розглянутий вище приклад організації виробництва КАС на двох підприємствах галузі ілюструє успішність й перспективність такого підходу.

Але стратегічне завдання вищого порядку полягає у кардинальному підвищенні конкурентоспроможності вітчизняного хімічного виробництва через розвиток його потенціалу на засадах інтелектуалізації та дигіталізації та участь у високотехнологічних сегментах глобальних ланцюгів вартості. Для вирішення цього амбітного завдання в умовах обмеженості власних інноваційно-інвестиційних ресурсів потрібно залучення сучасного зарубіжного досвіду підтримки й стимулювання інноваційних ініціатив. Наприклад, сприяння організації тестових майданчиків для реалізації пілотних і демонстраційних інноваційних проектів на базі діючих або законсервованих промислових об'єктів. За відповідних сприятливих умов українські промислові зони можуть викликати інтерес з боку лідерів-інноваторів світового хімічного бізнесу завдяки готовим інфраструктурним і логістичним рішенням, кваліфікованому персоналу та низьким накладним витратам. У ширшому сенсі

варто говорити про використання потенціалу кластерів та індустріальних парків для неоіндустріальної модернізації хімічного виробництва [17, 18].

Висновки. Наразі в українському хімічному виробництві спостерігаються досить високі темпи відновлювального зростання, але вони не компенсують всю глибину падіння попередніх років. До того ж в основі поточного позитивного тренду галузі лежить не міцний фундамент сучасних конкурентоспроможних інноваційно орієнтованих виробництв, а крихкі підмостки ситуативних чинників. Водночас, поглиблюються системні дисбаланси, неоднозначними є результати діяльності структуроутворювальних суб'єктів галузі. Коливання показників деяких підприємств у ме-

жах загальногалузевого тренду обумовлені інституційними та іншими позаекономічними впливами.

Досвід попередніх етапів розвитку хімічної промисловості України свідчить про обмеженість і тимчасовість підвищувального тренду, ґрунтованого на ситуативних факторах. Тож імпульс і результати поточного зростання необхідно використати для неоіндустріальної модернізації галузевого виробництва. Підприємства основної хімії мають сформувані власне бачення напрямів приєднання до неоіндустріального тренду, участі у перспективних сегментах хімічного виробництва та розробити відповідні стратегії. На науково-практичне опрацювання останнього завдання і будуть спрямовані подальші дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковеня Т.В. Системна аналітична оцінка основних змін, які відбулися в хімічній промисловості України в 2017 році та в попередніх роках. *Хімічна промисловість України*. 2017. № 3. С. 19—46.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.08.2018).
3. Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін. Промислова політика посткризової економіки: кол. моногр. За ред. Л.В. Дейнеко та М.М. Якубовського. Київ, 2014. 316 с.
4. Амоша О.І., Булеєв І.П., Землянкін А.І., Збаразська Л.О., Харазішвілі Ю.М. та ін. Промисловість України — 2016: стан та перспективи розвитку: наук.-аналіт. доп. Київ, 2017. 120 с.
5. Вишневський В.П., Збаразська Л.О., Заніздра М.Ю. та ін. Національна модель неоіндустріального розвитку України: моногр. За ред. В.П. Вишневського. Київ, 2016. 518 с.
6. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України : колект. моногр. За ред. Л.В. Дейнеко. Київ, 2016. 278 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/277.pdf> (дата звернення: 27.08.2018).
7. Ткаченко А.М., Вакуліч А.М. Стратегія екологічно спрямованого інноваційного розвитку хімічної галузі. *Економіка промисловості*. 2014. № 2. С. 34—41.
8. Вакуліч А.М. Інноваційні підходи до вирішення проблем хімічної галузі виробництва України. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1 (2). С. 72—76.
9. Маслош О.В. Сучасні питання стратегічного розвитку лакофарбового виробництва в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1 (47). С. 101—105.
10. Перерва П.Г. Формування стратегії розвитку підприємств хімічної промисловості. *Вісник Національного технічного університету «ХП»*. Серія: *Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2013. № 21. С. 112—119.
11. Павленко І.І. Оцінка потенціалу підвищення конкурентоспроможності підприємств хімічної промисловості. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2 (3). С. 8—13.
12. Павленко І.І. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності продукції підприємств хімічної промисловості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2016. № 1. С. 65—68.
13. Бірюк С.О., Бірюк О.С. Вітчизняні підприємства хімічної галузі на міжнародних ринках: проблеми реалізації експортних стратегій. *Ефективна економіка*. 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3173> (дата звернення: 27.08.2018).
14. Браславська О.В. Оцінка виробничого потенціалу хімічного підприємства: теоретичний та практичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 12 (Ч. 1). С. 81—84.
15. Шевцова Г.З., Петешова Т.А., Швець Н.В. та ін. Управління ресурсами підприємства: методичні підходи та досвід у хімічній промисловості. Луганськ, 2009. 212 с.
16. Шевцова Г.З. Хімічна індустрія 4.0 як галузева концепція реалізації основ четвертої промислової революції. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 2 (48). С. 35—41.
17. Каноюка І.В. Індустріальні парки в Україні: без ілюзій. *Хімічна промисловість України*. 2017. № 1. С. 3—11.
18. Шевцова Г.З., Швець Н.В. Кластеризація хімічної промисловості: європейський досвід та уроки для України. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2 (33). С. 103—109.

Надійшла 10.09.2018

REFERENCES

1. Kovenia T.V. Systemna analitychna otsinka osnovnykh zmin, yaki vidbulysia v khimichnii promyslovosti Ukrainy v 2017 rotsi ta v poperednikh rokakh. *Khimichna promyslovist Ukrainy*. 2017. No. 3. P. 19-46 [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Deineko L.V., Yakubovskiy M.M., Sheludko E.I. ta in. Promyslova polityka postkryzovoi ekonomiky: kol. monohr. Za red. L.V. Deineko ta M.M. Yakubovskoho. Kyiv, 2014 [in Ukrainian].
4. Amosha O.I., Bulieiev I.P., Zemliankin A.I., Zbarazska L.O., Kharazishvili Yu.M. ta in. Promyslovist Ukrainy — 2016: stan ta perspektyvy rozvytku: nauk.-analit. dop. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
5. Vyshnevskiy V.P., Zbarazska L.O., Zanizdra M.Iu. ta in. Natsionalna model neoindustrialnogo rozvytku Ukrainy: monohr. Za red. V.P. Vyshnevskoho. Kyiv, 2016 [in Ukrainian].
6. Neoindustrialna transformatsiia promyslovoho potentsialu Ukrainy: kolekt. monohr. Za red. L.V. Deineko. Kyiv, 2016. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/277.pdf> [in Ukrainian].
7. Tkachenko A.M., Vakulich A.M. Stratehiia ekolohichno spriamovanoho innovatsiinoho rozvytku khimichnoi haluzi. *Ekonomika promyslovosti*. 2014. No. 2. P. 34-41 [in Ukrainian].
8. Vakulich A.M. Innovatsiini pidkhody do vyrishennia problem khimichnoi haluzi vyrobnytstva Ukrainy. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*. 2013. Iss. 1(2). P. 72-76 [in Ukrainian].
9. Maslosh O.V. Suchasni pytannia stratehichnogo rozvytku lakofarbovoho vyrobnytstva v Ukraini. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. 2017. No. 1 (47). P. 101-105 [in Ukrainian].
10. Pererva P.H. Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstv khimichnoi promyslovosti. *Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu "KhPP". Seriya: Tekhnichnyi prohres ta efektyvnist vyrobnytstva*. 2013. No. 21. P. 112-119 [in Ukrainian].
11. Pavlenko I.I. Otsinka potentsialu pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv khimichnoi promyslovosti. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*. 2015. Iss. 2 (3). P. 8-13 [in Ukrainian].
12. Pavlenko I.I. Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstv khimichnoi promyslovosti. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. 2016. No. 1. P. 65-68 [in Ukrainian].
13. Biriuk S.O., Biriuk O.S. Vitchyzniani pidpriemstva khimichnoi haluzi na mizhnarodnykh rynkakh: problemy realizatsii eksportnykh stratehii. *Efektivna ekonomika*. 2014. No. 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3173> [in Ukrainian].
14. Braslavskva O.V. Otsinka vyrobnychoho potentsialu khimichnogo pidpriemstva: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*. 2015. Iss. 12 (Ch. 1). P. 81-84 [in Ukrainian].
15. Shevtsova H.Z., Pietieshova T.A., Shvets N.V. ta in. Upravlinnia resursamy pidpriemstva: metodychni pidkhody ta dosvid u khimichnii promyslovosti. Luhansk, 2009 [in Ukrainian].
16. Shevtsova H.Z. Khimichna industriia 4.0 yak haluzeva kontseptsiiia realizatsii osnov chetvertoi promyslovoi revoliutsii. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. 2017. No. 2 (48). P. 35-41 [in Ukrainian].
17. Kaniuka I.V. Industrialni parky v Ukraini: bez iliuzii. *Khimichna promyslovist Ukrainy*. 2017. No. 1. P. 3-11 [in Ukrainian].
18. Shevtsova H.Z., Shvets N.V. Klasteryzatsiia khimichnoi promyslovosti: yevropeiskiy dosvid ta uroky dlia Ukrainy. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. 2017. No. 2 (33). P. 103-109 [in Ukrainian].

Received 10.09.2018

А.З. Шевцова

Институт экономики промышленности НАН Украины, г. Киев, Украина

Н.В. Швеиц

Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля, г. Северодонецк, Украина

ЕКОНОМІКА СТРУКТУРООБРАЗУЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ
БАЗОВОЙ ХИМИИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ

Исследованы актуальные тенденции развития базового химического производства и его ключевых субъектов. Показано, что текущий восстановительный отраслевой тренд происходит на фоне сохранения системных дисбалансов и неоднозначных результатов структурообразующих предприятий. Выявлена высокая зависимость экономики крупных производителей основной химии от институциональных и прочих внеэкономических факторов. Сделан вывод о важности модернизации предприятий сектора в контексте актуальных мировых тенденций инновационного развития и формирования бизнес-стратегий неиндустриального скачка.

Ключевые слова: химическая промышленность, базовая химия, предприятие, производство, факторы развития, неиндустриальные трансформации, модернизация.

H.Z. Shevtsova

Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3960-5296

N.V. Shvets

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1215-2397

ECONOMICS OF STRUCTURE-FORMING ENTERPRISES OF BASIC CHEMISTRY: CURRENT TRENDS AND CHALLENGERS

The current trends in the development of basic chemicals industry and its key actors are studied. Based on data from the State Statistics Service of Ukraine the economic situation is shown in this sector of the chemical industry, which is ambiguous. Therefore, the current trends and problems of industrial production are revealed in the article as a result of a detailed analysis of the activities of large enterprises, which produce mineral fertilizers, ammonia synthetic and nitrogen compounds. Using reporting data for 2015-2017 of the six basic chemistry enterprises, the dynamics of their main production, financial and labor indicators is analyzed. As a result of studying macroeconomic, market, institutional and socio-political conditions and features of the development of these enterprises the system-wide and situational factors of their activity were highlighted. Particular attention was paid to the influence of situational factors. The situation is analyzed for each of the six selected enterprises. It is shown that the key subjects of the industry had heterogeneous dynamics of indicators of industrial and commercial activity as a result of the influence of different situational factors. It is proved that the ongoing recovery trend occurs against the backdrop of maintaining systemic imbalances and ambiguous results of the structure-forming enterprises. The high dependence of the major basic chemicals producers' economy on institutional and other non-economic factors is revealed. We have drawn conclusions about the importance of the sectoral enterprises modernizing in the context of the current world tendencies of innovative development and the designing of business strategies for the neo-industrial leap.

Keywords: chemical industry, basic chemistry, enterprise, manufacture, development factors, neo-industrial transformations, modernization.